

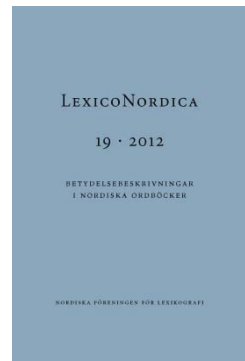
LexicoNordica

Titel: Vem förvärvar, vem forskar och vem liknar Greta Garbo?
Om fackspråkighet och könsbundna beteckningar i betydelsebeskrivningar

Forfatter: Nina Pilke & Jaana Puskala

Kilde: LexicoNordica 19, 2012, s. 141-162

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Vem förvärvar, vem forskar och vem liknar Greta Garbo? Om fackspråklighet och könsbundna beteckningar i betydelsebeskrivningar

Nina Pilke & Jaana Puskala

The aim of our study is to discuss whether the world described in monolingual (Swedish) and bilingual (Finnish-Swedish) dictionary entries represents the world outside the dictionaries (newspaper corpus, Google search). On the one hand, we focus on the examples given in the entries *förvärva* (*to acquire*) and *forska* (*to do research*). The results show that the most frequent meaning of the verb *förvärva* in the real world (a company buys another company) can be found only in monolingual dictionaries, not in bilingual ones. Analysis of the agents connected to the verb *forska* (*to do research*) reveals that the use of the pronouns is equal with respect to both quantity and quality in only one of the dictionaries (monolingual) studied. On the other hand, we analyze how much and in which contexts the pronouns *hon* and *han* (*she* and *he*) are used in the entries. The quantitative analysis of the use of *hon* (*she*) and *han* (*he*) in the example sentences shows that there are differences in the prevailing practices in the entries. The qualitative analysis of the examples shows that women are often portrayed in a stereotypic manner.

1. Inledning

I denna artikel diskuterar vi betydelsebeskrivningar i enspråkiga svenska och tvåspråkiga finsk-svenska ordböcker både ur fackspråklig synvinkel och ur könsperspektiv. Artikeln är en del av ett större projekt med fokus på ordböcker och etik.

Begreppet *betydelsebeskrivning* definieras vanligen som den del av en ordboksartikel där man anger betydelsen hos lemmat och

hos de ordkombinationer det kan ingå i. I enspråkiga ordböcker anges betydelsen med hjälp av ordförklaringar, men också genom att lemmat relateras till betydelsemässigt besläktade ord (synonymer, antonymer, hyperonymer). I tvåspråkiga ordböcker anges betydelsen genom att man för varje ord och ordkombination på källspråket anger ekvivalenter på målspråket. (Svensén 2004:11.) I vår definition av begreppet ingår också språkproven, som sätter in lemmarna i en kontext och på det sättet förmedlar viktig information om ett lemmas betydelse (jfr Gellerstam 2004).

I vår artikel presenterar vi två delstudier vilkas gemensamma syfte är att svara på frågan om de moderna ordböckernas verklighet representerar den sanna verkligheten, dvs. dagens samhälle. Den första delstudien fokuserar på betydelsebeskrivningar hos verbet *förvärva*. Den andra delstudien tar fasta på i vilka kontexter pronomina *hon* och *han* förekommer i betydelsebeskrivningar.

Tidigare har vi undersökt ordboksanvändning hos blivande språkexperter och hos professionella översättare genom enkätstudier (Pilke 2008, Pilke & Puskala 2010, Puskala 2011). Dessutom har vi undersökt språkprov ur könsperspektiv (Pilke 2009, 2010).

2. Material och metod

Utgångspunkten för analysen är betydelsebeskrivningar i en- och tvåspråkiga ordböcker. För att kunna diskutera verklighetsaspekten jämför vi dessa med sökresultat i korpusar och på internet.

Orsaken till att både tvåspråkiga ordböcker och internet ingår i materialet är att de tvåspråkiga ordböckerna i våra tidigare studier (Pilke & Puskala 2010, Puskala 2011) har visat sig vara det mest frekvent konsulterade hjälpmedlet då blivande språkexperter översätter, medan professionella översättare oftast anlitar enspråkiga ordböcker samt käll- och målspråkliga parallelltexter på internet. I tabell 1 presenteras de ordböcker som ingår i materialet.

Enspråkiga ordböcker	<i>Norstedts Svenskt språkbruk</i>
	<i>MOT Norstedts Svensk ordbok 1.0</i>
Tvåspråkiga ordböcker	<i>MOT ruotsi/svenska 3.1</i>
	<i>Stora finsk-svenska cd-romordboken</i>
	<i>Lexin (svenska-finska)</i>

Tabell 1: Ordböckerna i materialet.

Den enda tryckta ordboken i materialet, *Norstedts Svenskt språkbruk* (2003 = Svenskt språkbruk), är en enspråkig ordbok med 84 000 konstruktioner och som enligt förordet innehåller ”drygt 70 000 belysande exempel som bygger på autentiska texter”. Malmgren (2004:292–293) betraktar det stora antalet exempel som en svaghet eftersom ordboken därför blir för omfångsrik. Han efterlyser även mer redigering av de ”halvautentiska” exemplen. (Malmgren 2004:286–287.)

MOT är en webbaserad ordbokssamling utarbetad av företaget *Kielikone* tillsammans med experter på respektive språk. Ordbokssamlingen är tillgänglig för personalen och studenterna vid de finländska universiteten. *MOT ruotsi/svenska 3.1* (= *MOT Ruotsi*) har 222 000 sökord, *MOT Norstedts Svensk ordbok 1.0* (= *MOT Norstedts*) 60 000 sökord. I ordboksportalen sägs att *MOT Ruotsi* ”ger mycket nyttig grammatisk information och också bruks-exempel” och att ”de många exemplen på ordens användning [i *MOT Norstedts*] återgår i mycket stor utsträckning på autentiska språkprov, hämtade ur samlingarna i Språkbanken”.

Den tvåspråkiga *Stora finsk-svenska cd-romordboken* (1998 = Cd-romordboken) som bygger på *Stora finsk-svenska ordboken* (1997) innehåller ca en miljon sökord. Enligt redaktörerna är exempelaterialet i ordboken ”rikligt, mångsidigt och representativt”. Ordboken är den nyaste och mest omfattande mellan språkparet finska-svenska.

Lexin med ca 30 000 sökord är den enda fritt tillgängliga webb-

baserade ordboken i materialet (se Hult 2008:74, Lexin 2012). Göteborgs universitet sägs ha utarbetat den svenska ordbasen som ligger till grund för alla lexikon i Lexin, även den svensk-finska som används i denna studie.

Korpusarna i materialet representerar nutida tidningstexter mellan åren 1997 och 2009 tillhandahållna av Språkbanken: Press97 med texter ur Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet och Göteborgs-Posten samt GP01, GP02, GP03, GP04 och GP09 med texter ur Göteborgs-Posten (Språkbanken 2012). Sammanlagt innehåller korpusmaterialet över 100 miljoner löpord vilket är begränsat men kan förväntas visa vissa tendenser i språkbruket. Därutöver har vi genomfört internetsökningar genom Google för att kartlägga i vilka genrer och diskurser verbet *förvärva* används i dag.

Korpusarna anlitas som primärkällor vid ordboksarbete, men t.ex. Svensén (2004:73f.) konstaterar att också internet självt kan betraktas som en enorm korpus med över en miljard svenska ord redan år 2001. Trots att textmassorna på internet är av varierande kvalitet är det dock de korrekta formerna som dominerar, eftersom det rör sig om så stora textmassor (ibid).

3. Betydelsebeskrivningar hos *förvärva*

I den första delstudien diskuteras betydelsebeskrivningarna hos verbet *förvärva* i materialet. Valet föll naturligt på *förvärva*, eftersom verbet har varit centralt i våra tidigare studier (Pilke & Puskala 2010, Puskala 2011, se även Puskala 2003). Den text som studenter och professionella översättare då har fått översätta är ett pressmeddelande om ett företagsförvärv. De flesta studenter har konsulterat hjälpmedel, i regel tvåspråkiga ordböcker, för att hitta en ekvivalent till *förvärva/förvärv*. Det har dock kommit fram i studentkommentarer att ekvivalenterna i de tvåspråkiga ordböck-

erna inte motsvarar studenternas uppfattning om lemmats betydelse. Det råder dock olika uppfattningar om huruvida allmänspråkliga ordböcker ska innehålla termer och kollokationer eller inte. Svensén (2004:88–90) menar att många fackområden har så stor betydelse i samhället att termer borde förekomma även i allmänspråkliga ordböcker. Fackspråklighetsgraden i allmänspråkliga ordböcker är dock än så länge ett outforskat område.

3.1. *Förvärva* i enspråkiga ordböcker

Betydelsebeskrivningen hos verbet *förvärva* i de två enspråkiga ordböckerna i materialet, *MOT Norstedts* och konstruktionsordboken *Svenskt språkbruk* skiljer sig av naturliga skäl från varandra. *MOT Norstedts* utgår från överbegreppet 'lyckas skaffa sig' och anger de särskiljande dragen 'genom köp, arbete e.d.' samt preciserar att det som man förvärvar vanligen är ägodelar (*surt förvärvade slantar, kommunen fick erbjudande om att förvärva byggnaden*) men det kan vara något abstraktare (*förvärva kunskaper*) eller också något icke önskvärt (*förvärva fiender*). Inom psykologin kan verbet enligt ordboken användas i perfekt particip om något som inte är medfött utan som man gradvis lär in (*medfödda och förvärvade behov*).

Svenskt språkbruk anger för lemmat *förvärva* verbets valens (*förvärva något*) och språkprovet *Bolaget har skaffat sig fotfäste i Sverige genom att förvärva (köpa upp) några inhemska företag*. Språkprovet representerar företagsekonomisk diskurs och avviker således från de övriga ordböckernas betydelsebeskrivningar.

3.2. *Förvärva* i tvåspråkiga ordböcker

Betydelsebeskrivningen hos verbet *förvärva* i de tre tvåspråkiga ordböckerna i materialet *MOT Ruotsi*, *Cd-romordboken* och *Lexin* sammanfaller i de flesta avseenden med varandra. Däremot finns

det mer variation i de övriga betydelsebeskrivningarna, d.v.s. hos det reflexiva verbet *förvärva sig* och hos verbet i perfekt particip *förvärvad*.

Alla de tre ordböckerna anger att den centrala betydelsen hos verbet är 'skaffa' (MOT Ruotsi, Cd-romordboken) eller 'lyckas skaffa' (Lexin), på finska *hankkia*. MOT Ruotsi anger också ekvivalenterna *ansaita* (sv. *tjäna*) och *saavuttaa* (sv. *tillvinna sig*). Två av ordböckerna belyser betydelsebeskrivningen med språkprov eller konstruktionsuppgifter. Lexin anger som stöd för betydelsebeskrivningen den konstruerade meningen *A förvärvar x*, medan Cd-romordboken ger den konstruerade infinitivfrasen *förvärva goda kunskaper i engelska*. Betydelsebeskrivningarna hos verbet *förvärva* i de tvåspråkiga ordböckerna i materialet antyder alltså att vem som helst kan förvärva något i betydelsen 'skaffa'.

MOT Ruotsi har därutöver ett separat lemma för *förvärva sig* som enligt ordboken representerar juridiskt fackspråk och betyder 'skaffa sig' (fi *hankkia itselleen*). *Förvärva sig* tycks dock inte existera som juridisk term. Enligt den finska databasen för gällande lagstiftning *Finlex* ingår verbet *förvärva* i 44 gällande lagar från olika årtionden, men det går inte att finna några belägg på den reflexiva varianten. Sökningar på internet med *förvärvar sig* leder nästan enbart till texter där olika utbildningsprogram beskriver vilka kunskaper och färdigheter studenterna förvärvar sig eller till Bibelcitat där ett folk förvärvar sig boskap och gods. Fallet kan jämföras med så kallade spökord som inte existerar utanför ordböckerna och som enligt Svensén (2004:76) uppstår när ordboksredaktionen okritiskt utnyttjar material från tidigare ordböcker och inte söker belägg i autentiska källor.

Alla de tre ordböckerna tar upp verbet i perfekt particip *förvärvad* antingen som ett separat lemma (MOT Ruotsi) eller som en del av lemmat *förvärva* (Cd-romordboken, Lexin). Språkprovet (*mina*) *surt förvärvade pengar/slantar* med en adekvat finsk ekvivalent ingår i dem alla. MOT Ruotsi har därutöver språkproven

den förvärvade egendomen, förvärvad rätt och förvärvad förmån med adekvata finska ekvivalenter samt två språkprov med termerna *förvärvad egenskap* och *förvärvad sjukdom* inom medicin och biologi. Termen *förvärvad sjukdom* ingår också i *Cd-romordboken*.

Båda ordböckerna anger som finska ekvivalenter för *förvärvad* både det självständiga *hankinnainen* och förledet *hankinnais-*. Enbart *hankinnainen sairaus* förekommer dock på tillförlitliga webbplatser med medicinsk anknytning, medan den enda ekvivalenten som anges i båda ordböckerna för *förvärvad sjukdom*, *hankinnaissairaus*, inte visar några förekomster. Denna ekvivalent kan alltså också kallas spökterm i finskan.

3.3. Förvärva i korpusar och på internet

De olika betydelsenyanserna av formerna *förvärvar* och *förvärvade* i Språkbankens korpusar Press97 samt GP01–04 och GP09 framgår av tabell 2. Som utgångspunkt för indelningen har kategoriseringen i *MOT Norstedts* använts (se avsnitt 3.1).

betydelse	Press97 (N = 43)	GP01 (N = 47)	GP02 (N = 41)	GP03 (N = 23)	GP04 (N = 36)	GP09 (N = 37)
f. genom köp	27	28	25	14	26	20
f. genom arbete	4	9	10	3	7	8
f. ngt abstrakt	8	7	3	3	1	4
f. ngt icke önskvärt	0	0	0	0	0	0
f. inom psykol., biol., med.	3	2	3	3	2	3

Tabell 2: Betydelsenyanserna hos formerna *förvärvar* och *förvärvade* i Språkbankens tidningskorpusar.

Den mest frekventa betydelsen hos verbet *förvärva* i tidningstexterna i de utvalda korpusarna såväl på 1990-talet som på 2000-talet

är 'skaffa genom köp'. De flesta beläggen på denna betydelse är av typen *Narvesen förvärvade Small Shops Holding* (Press97), men också enskilda personer kan förvärva egendom. Betydelsen 'skaffa genom arbete' realiseras oftast i nominalfraser av typen *surt förvärvade slantar* som också ordböckerna tar upp.

De resultat som excerperingen av Språkbankens material ger vid handen stämmer väl överens med de resultat som vi fått genom googlesökningar. Bland de 500 första träffarna på *förvärvar* är dock betydelsen 'skaffa genom köp' (*Bolaget A förvärvar bolaget B*) den enda som förekommer. Texterna representerar två genrer, pressmeddelande och nyhet. Detta är naturligt, eftersom ett börsnoterat bolag enligt lag (i Sverige *Lag om värdepappersmarknaden* 528/2007) ska rapportera om alla händelser och beslut som kan påverka aktiens pris på börsen.

Bland de 500 första träffarna på *förvärvade* är spridningen av betydelsenanserna större och motsvarar i stort spridningen i Språkbankens korpusar (se tabell 2). Betydelsen 'skaffa genom köp' är frekvent, men också tvåordstermer av typen *förvärvade skador/mutationer/funktionsnedsättningar* förekommer på olika webbplats-er om medicin, biologi och psykologi. Nominalfraser av typen *surt förvärvade slantar* förekommer mer sällan på internet än i tidningskorpusarna, oftast i olika diskussionsspalter eller bloggar.

4. Betydelsebeskrivningar ur könsperspektiv

Den andra delstudien fokuserar på språkprov ur könsperspektiv. För det första diskuteras det kvantitativa bruket av pronomina *hon* och *han* i *Cd-romordboken*. För det andra redogörs för kvalitativ förekomst av *hon* och *han* i samma ordboksartikel i olika språkprov. Studien bygger på en tidigare studie i språkprov (Pilke 2010) vars resultat sammanfattas och jämförs med en studie som gäller samma aspekter i *Svenskt språkbruk* (Soukka 2010). För det tred-

je studeras kontexten i *Cd-romordboken* i de arbetslivsrelaterade språkprov där *hon/han* ingår som subjekt (för urvalskriterier se Pilke 2009:334–335). För vår artikel har den delen av materialet som handlar om arbetslivet utvidgats till att omfatta alla de fem ordböckerna i materialet samt ett korpusmaterial vilket möjliggör en jämförelse med tidigare resultat inom vårt projekt (se Pilke 2009).

Enligt Edlund m.fl. (2007:192–194) finns det relativt litet forskning i kvinnligt och manligt i ordböcker i Sverige. Mattisson (1999, 2006) har studerat SAOB:s källor ur ett historiskt perspektiv och kommit fram till att de är mansdominerade. Hon ställer frågan om SAOB:s helt manliga redaktion under 100 år ”(omedvetet) kunnat styra (en del av) innehållet i ordboken” så att ord och uttryck använda av kvinnor gått förlorade samt så att den kvinnliga verkligheten inte finns med i citaten (Mattisson 1999:139, 2006:66). Studier i urvalet av ord samt ordens betydelsebeskrivningar inom feministisk språkvetenskap visar att kvinnor och män inte behandlas lika och att kvinnor är underrepresenterade i ordböcker (Edlund m.fl. 47–52, 192). Laureys (1978) studie i hur exemplen i *Svensk handordbok* (1970) avser kvinnor eller män visar att kvinnobilden är stereotyp och förvrängd. Samma slutsats finns i en nyare undersökning av Kram (1998) som jämför hur sökorden *kvinn*a respektive *man* utfaller i *Norstedts svenska handordbok* (1992) och i *Svensk handordbok* (1993). Nikula (1997) har i sin analys av språkprov i *Svensk ordbok* ur sexistisk synvinkel kommit fram till att det manliga och manligt beteende uppställs som prototyp i språkproven. Hon påpekar att ensidig betoning av någotdera könet gör det svårt för en ordboksanvändare med bristfälliga kunskaper i svenska att kunna avgöra när *hon* och *han* är utbytbara och när de inte är det. Som exempel ger hon t.ex. *han bockade för rektorn* och *hon lagar god mat*.

4.1. *Hon* och *han* kvantitativt

Det kvantitativa resultatet för förekomsten av pronomina *hon* och *han* i *Cd-romordboken* kan ses i tabell 3.

pronomen	artiklar	språkprov
hon	154	163
han	3 542 (a–s)	5 086
hon & han	67	8

Tabell 3: *Hon* och *han* i *Cd-romordboken*.

I *Cd-romordboken* förekommer pronomenet *hon* i 154 ordboksartiklar och i 163 språkprov. Pronomenet *han* förekommer i 3 542 artiklar och 5 086 språkprov. Den kvantitativa skillnaden är i verkligheten ännu större, eftersom materialgenomgången omfattar hela ordboken (a–ö) ifråga om *hon* men avgränsas av söktekniska skäl (se Pilke 2010) till bokstäverna a–s ifråga om *han*. Tabell 3 visar att *hon* och *han* förekommer samtidigt i 67 artiklar och att de sammanlagt 8 gånger förekommer i samma språkprov. Soukka (2010) har i sin analys av bruket av *hon* och *han* i språkprov under bokstäverna *a* och *m* i *Svenskt språkbruk* kommit fram till en jämnare fördelning. Där används *hon* i 557 språkprov och *han* i 807 språkprov och båda förekommer 179 gånger i språkprov i samma artikel.

De sammanlagt 67 förekomsterna av *hon* och *han* i samma artikel (jfr tabell 3) är av tre olika slag i materialet (se närmare i Pilke 2008): a) pronomina används i samma språkprov (8 förekomster), b) pronomina används i olika språkprov i anknytning till samma betydelse (8 förekomster) och c) pronomina används i olika språkprov i anknytning till olika betydelser (51 förekomster).

4.2. *Hon* och *han* kvalitativt

Uppslagsordet *hyvä* (*bra, god*) illustrerar väl hur *hon* och *han* används i samma artikel i *Cd-romordboken*. Fallet förklarar den kvantitativa snedvridningen i tabell 3 mellan könen i artiklarna och språkproven. *Han* förekommer i artikeln i sammanlagt 27 språkprov (placerade under 7 betydelser av sammanlagt 10) medan *hon* förekommer endast en gång. Språkproven *han har ett gott namn om sig som vetenskapsman* och *hon är av god familj* finns under samma betydelse i artikeln. Dessa två är de enda under betydelsen 'fin, uppskattad' vilket gör att könen behandlas kvantitativt men inte kvalitativt på samma sätt. Även en skillnad mellan aktiv och passiv aktör kan konstateras då mannen har nått en uppskattad samhällelig status medan referensramen för kvinnan är hennes släkt och familj. Resultaten liknar dem i Nikulas (1997:201) kasusgrammatiska analys av språkprov där kvinnan uppträder i rollen Patient (antingen Experiencer eller Receiver).

I många språkprov ser kvinnan ut att komma fram genom sin make och sin familj på ett minst sagt tvivelaktigt sätt. Enligt Müller & Fuchs (1993:11) beskrivs kvinnan i offentligt språkbruk (*in öffentlicher Sprache*) sexistiskt bl.a. i relation till eller som avhängig av mannen. I exempel 1 är *hon* en dörrmatta för sin man och i exempel 2 är *hon* bara ett eko av sin man. *Han* däremot spelar översittare, låter sig inte toppridas och låter konstig på rösten i de språkprov som har *han* eller *hon* som subjekt i respektive artiklar.

(1) *alistaa* [*lägga ngt under sig; underkasta ngn ngt; underkuva; kuva; undertrycka; topprida ngn; kusch*; *Cd-romordboken*]

- han vill alltid spela översittare
- han låter sig inte toppridas (underkuvas)
- hon var en hemmafru som kuschats till att vara dörrmatta för sin man

(2) **kaiku** [*eko*; Cd-romordboken]

- hon är bara ett eko av sin man
- han lät konstig på rösten

Han presenteras i språkproven oftast som aktiv aktör som bl.a. uttrycker ett önskemål, förvånar alla och klarar sig lätt jämfört med *hon* som ofta presenteras som ett passivt, mottagande objekt som bl.a. blev hemmafru på sin mans önskan (ex. 3) och som utseendemässigt påminner om en skådespelerska (ex. 4):

(3) **toivomus** [*önskan*; Cd-romordboken]

- han uttryckte en önskan att –
- hon blev hemmafru på sin mans önskan

(4) **hämmästyttää** [*förvåna, göra ngn förvånad (häpen); slå ngn med häpnad; väcka förvåning*; Cd-romordboken]

- han förvånade alla med sin prestation
- han klarade sig förvånansvärt lätt
- hon påminner på ett förvånande sätt om Greta Garbo
- hon är förvånande lik Greta Garbo

I sin studie kom Soukka (2010) fram till att den kvantitativa skillnaden i användningen av pronomina *han* och *hon* inte är lika stor i *Svenskt språkbruk* som i *Cd-romordboken*. Men i kvalitativ användning finns det skillnader även i *Svenskt språkbruk*. I exempel 5 är *han* älskvärd och viktig, har stark vilja och är målmedveten samt älskar sina barn medan *hon* kämpar med utseendet, har dåligt rykte, svårigheter i sitt liv och ser dåligt. Å andra sidan kan man skönja en tendens att sätta mannen även i en familjekontext i och med att han älskar sina barn samt även framhäva hans något begränsade förtjänster (*dansar bra*).

(5) **alla/allt** (Svenskt språkbruk)

- han är allt för henne
- han krävde allt eller ingenting
- han älskade sina barn över allt annat
- han dansar bra, men det är också allt
- hon vill se ut som alla andra
- hon är allt annat än den familjeflicka hon utmålas som
- den kamp hon har att utkämpa är allt annat än enkel
- hon började se allt sämre

När kvinnan värderas efter utseende och obalanserat känsloliv är det enligt Guentherodt m.fl. (1980:20) fråga om sexistiskt språk. I båda ordböckerna tycks det finnas en viss tendens till asymmetri mellan könen ifråga om dessa aspekter. I samband med t.ex. uppslagsordet *axel* i *Svenskt språkbruk* beskriver man *honom* bl.a. med positiva fysiska egenskaper och sociala relationer (*han gick fram till sin kompis och klappade honom på axeln*) men tröstar och förstår *hennes* (*hon behövde någon som förstod på riktigt, och inte bara klappade henne på axeln och sa att det skulle ordna sig*).

I exempel 6 tar *han* sakerna med jämnmod, är en fridsam och god man med höga principer och goda arbetsprestationer medan *hon* har varit en gift mans älskarinna under en längre tid.

(6) **man** (Svenskt språkbruk)

- när han började skriva var han redan en gammal man
- konkursen blev ett hårt slag, men han tog det som en man
- han var en fridens man och undvek alla konflikter
- han håller ingångna avtal som det anstår en man av heder
- han var en idealisk äkta man som gjorde allt för sin hustru
- i sina tv-program ville han varva mannen på gatan med kändisar
- han var god man och fungerade som ett stöd för den sjuka kvinnan genom att bevaka hennes rättigheter

- han är rätte mannen att leda företaget
- hon har varit älskarinna åt en gift man i tio år
- kunde hon verkligen ge sig iväg utan att fråga sin herre och man?

Det sista språkprovet i exempel 6 hör ursprungligen till religiös diskurs. Språkprovet är försett med markeringen *skämtsam* i ordboken. Skillnaden i sättet att presentera de två könen i språkproven förklaras ur ett s.k. skillnadsperspektiv med att kvinnor och män kommer från skilda men likvärdiga kulturer. Mannen sägs då t.ex. under ett samtal kontrollera och utbyta information medan kvinnan upprätthåller relationer. I vårt material syns dylika skillnader i att kvinnan sköter familjen och hemmet medan mannen är en effektiv direktör. När skillnaden mellan könen kopplas till makt och dominans finns det en hierarki som kommer till uttryck som social ojämlikhet ur ett dominansperspektiv. (Jfr Edlund m.fl. 2007:155–159.)

4.3. *Hon* och *han* i betydelsebeskrivningar hos *professor* och *forska*

Eftersom den kvantitativa skillnaden mellan pronomina *hon* och *han* är stor överlag i *Cd-romordboken* dominerar pronomenet *han* mycket klart även i språkprov med anknytning till arbetslivet. *Hon* förekommer som subjekt i 9 arbetslivsrelaterade artiklar, *han* i 167 artiklar.

Den kvinnliga yrkesbilden i *Cd-romordboken* kan sammanfattas som undertryckt hemmafru, uppskattad och vacker sekreterare, biträde med visstidsanställning, modell med även något tvivelaktigt rykte och skådespelare med rollen som nunna. *Hon* jobbar hemma, på varuhus eller opera i en underordnad ställning. *Han* har en rad olika yrken och arbetsplatser, jobbar ofta som chef och har själv en aktiv roll i karriärutvecklingen. Resultaten av Nikulas

(1997:200–201) undersökning visar att när valet av person är ensidigt hålls kvinnan lätt kvar i stereotypa roller i *Svensk ordbok*. I hennes studie kombineras uppslagsord som *byka* och *städa* enbart med kvinnor medan språkproven under uppslagsordet *tjänst* har ett maskulint subjekt.

I vår artikel har vi sett närmare på yrkesbeteckningen *professor* i *Cd-romordboken* och i *Svenskt språkbruk*. Det finns en skillnad mellan ordböckerna. *Cd-romordboken* använder enbart *han* som subjekt (*han är professor i historia, han är professor vid Tekniska högskolan*) och *Svenskt språkbruk* enbart *hon* (*hon är professor i arkeologi vid Uppsala universitet, år 1965 utnämndes hon till professor i immunologi*). En analys av verbet *forska* i alla de fem ordböckerna i materialet visar att agens uttrycks i språkprov i tre av ordböckerna. I *Lexin* har man valt ett könsneutralt tillvägagångssätt (*A forskar*), i *MOT Norstedts* används *han* (*han forskar i insektsögats funktioner*) och i *Svenskt språkbruk* är fördelningen mellan *han* och *hon* som subjekt relativt jämn då *han* används fyra gånger, *hon* tre gånger och *de* en gång:

(7) *forska* (Svenskt språkbruk)

- han forskar fortfarande trots att han är pensionerad sedan länge
- hon började forska i genetik och har forskat i ämnet i flera år
- han forskar i hjärnans utveckling hos barn
- han är professor i klinisk psykologi och forskar om fobier
- de är de enda i världen som forskar om den europeiska brunbjörnen
- han forskar på signalämnen i hjärnan som bl.a. styr aptit och blodtryck
- hon har forskat mycket kring äggstockscancer
- hela sitt yrkesliv har hon forskat kring frågor om stress

Till sist har vi genomfört sökningar i Språkbanken med presens-

formen *forskar*. De olika excerpterna har kategoriserats utgående från agens (namn, pronomina, substantiv) som neutrala (N), kvinnliga (K), manliga (M) samt både kvinnliga och manliga (K&M).

agens	P97 (N = 49)	GP01 (N = 61)	GP02 (N = 63)	GP03 (N = 67)	GP04 (N = 71)	GP09 (N = 106)
K	22	30	22	25	35	38
N	33	26	37	48	34	26
M	45	41	41	27	33	36
K&M	-	3	-	-	-	-

Tabell 4: Verbet *forska* i tidningskorpusar i Språkbanken (%).

Tabell 4 visar att det sker en intressant förändring från 2002 till 2003 och framåt då verbet *forska* oftare får ett kvinnligt subjekt i de nyare korpusarna. Därmed tycks det finnas en tendens till att man i tidningar rapporterar allt mer om den forskning som utförs av kvinnor (*Hon forskar om färgväxling hos fiskar*, GP04) jämfört med den som utförs av män (*När Jens Rydell forskar om kampen mellan fladdermöss och deras byten*, P97). Detta avspeglar eventuellt ett ökat antal kvinnliga forskare. I ljuset av detta resultat återger *Svenskt språkbruk* i vårt material verkligheten bäst när det gäller könsfördelning i språkprov i samband med verbet *forska*.

5. Slutdiskussion

Det är en allmän uppfattning att språket i ordböcker avspeglar verkligheten. Vår studie visar dock att verkligheten är mer mångfacetterad och dynamisk än ordböckerna låter förstå. Eftersom ordböcker i regel uppfattas som starkt normerande styr det som står i dem hur språket används (Karlsson 1987:52, Edlund m.fl. 2007:192). Språkprov i ordböcker väljs på olika grunder och de

avspeglar en viss tid och kultur. Verkligheten skapas inte på ordboksredaktioner men de val som man gör i fråga om innehållet i en ordbok har dock betydelse för ett språksamfunds kollektiva medvetande.

Speciellt de tvåspråkiga ordböckernas betydelsebeskrivningar hos *förvärva* stämmer rätt dåligt överens med den bild av verbets betydelse som växer fram genom excerpering av Språkbankens moderna tidningskorpusar och genom sökningar på internet, vilka kan anses representera dagens prototypiska användning av verbet. Man kan fråga sig om detta beror på att förlagen satsar mindre resurser på redigering av tvåspråkiga ordböcker när dessa inte längre är lika viktiga inkomstkällor som förr.

Användningen av de könsbundna pronomina i bl.a. svenska och engelska har diskuterats relativt mycket. Frågan kan sägas ha blivit mer relevant i takt med ökande jämställdhet (se t.ex. Eppe 2000, Språkriktighetsboken 2005:75–79; Martyna 2006, Milles 2008:53). Även om språkvården idag betonar det könsneutrala är det inte ändamålsenligt att språkproven i ordböckerna helt undviker hänvisningar till kön. Avgörande är i vilken kontext könen förekommer, vilket allt mer har börjat uppmärksammas. Språkprovet *hon är bara ett eko av sin man* i *Cd-romordboken* från 1998 motsvaras t.ex. i *Svenskt språkbruk* från 2003 av språkproven *hon var ett eko av sin syster* och *han låter som ett eko av sin far*.

Om utseendet av någon orsak ska utgöra utgångspunkt för språkprovet för *hämmästyttää* (*förvåna*) och hon sägs likna Greta Garbo förvånansvärt mycket kunde han i så fall jämföras med Gregory Peck. Frågan är dock om språkprov som sätter individen i fokus är de mest ändamålsenliga eller om en del av dem kunde ersättas med språkprov med kollektivt subjekt. Ett exempel på detta ur vårt material är förutom lemmat *förvärva* också lemmat *alistaa* (bl.a. *underkuva*, se exempel 1) där alla språkproven utgår från individen. I betydelsebeskrivningen hos *underkuva* i *Svenskt språkbruk* ingår däremot språkprov med *fiende* och *stormakt* som

subjekt. Valet mellan individ och kollektiv borde därmed avgöras utgående från tendenserna i språkbruket.

Samarbete och forskning är nyckelord för att ordböckerna ska kunna leva upp till det som de lovar i sin marknadsföring, d.v.s. optimala betydelsebeskrivningar med autentiska, belysande, mångsidiga och representativa språkprov. Lexikografin behöver större insatser av experter på andra områden som både under ordboksarbetet och efteråt kunde bidra med sitt specialkunnande ur olika synvinklar (t.ex. språkvård, översättningsforskning, fack-språksforskning och terminologi samt samhällsvetenskaplig forskning). På detta sätt får även de etiska aspekterna i samband med lexikografi större uppmärksamhet.

Litteratur

Ordböcker

Lexin = Språkrådet: Svenskt-finskt lexikon. <<http://lexin.nada.kth.se/lexin/>>.

MOT Norstedts Svensk ordbok 1.0.

MOT ruotsi/svenska 3.1.

Norstedts Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser (2003). Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Stora finsk-svenska cd-romordboken (1998). Ilse Cantell, Nina Martola, Birgitta Romppanen, Mats-Peter Sundström (red.). Forskningscentralen för de inhemska språken & WSOY.

Annan litteratur

Edlund, Ann-Catrine, Eva Erson & Karin Milles (2007): *Språk och kön*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

- Epple, Barbara (2000): Sexismus in Wörterbüchern. I: *Proceedings of Euralex 2000*, 739–754. <http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2000/085_Barbara%20EPPLA_Sexismus%20in%20Worterbuchern.pdf> (mars 2012).
- Gellerstam, Martin (2004): Översättning i och med tvåspråkiga ordböcker. I: *LexicoNordica* 11, 109–115.
- Guentherodt, Ingrid, Marlis Hellinger, Senta Trömel-Plötz & Luise F. Pusch (1980): Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs. I: *Linguistische Berichte* 69, 15–21.
- Hult, Ann-Kristin (2008): Användarna bakom loggfilerna – redovisning av en webbenkät i Lexin online Svenska ord. I: *LexicoNordica* 15, 73–88.
- Karlsson, Fred (1987): Om ordböcker och lexikografi. I: *Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagenarii*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 52–66.
- Kram, Kristina (1998): ”...blott rent undantagsvis om kvinnor”. Om representation av kvinnan i moderna ordböcker. I: *Språk & Stil N.F.* 8. 159–171.
- Lag om värdepappersmarknaden (528/2007): <<http://www.noti-sum.se/rnp/sls/lag/20070528.htm>> (mars 2012).
- Laureys, Godelieve (1978): Kvinnan i lexikonet. I: Kirsten Gregeresen (red.): *Papers from the Fourth Scandinavian Conference of Linguistics*. Odense: Odense U.P., 11–16.
- Lexin (2012). Svenska Lexin uppdaterad. <<http://lexin.nada.kth.se/lexin/doc/Kortinfo.pdf>> (mars 2012).
- Malmgren, Sven-Göran (2004): En ny svensk konstruktionsordbok. I: *LexicoNordica* 11, 271–292.
- Martyna, Wendy (2006): What Does ‘He’ Mean? Use of the Generic Masculine. *Journal of Communication*, Volume 28, Issue 1, 131–138.
- Mattisson, A.-C. (1999): Verbet *dänka* och SAOB. I: *I hast hälsar. Festskrift till Göran Hallberg på 60-årsdagen den 7 oktober 1999. Skrifter utgivna av Språk- och folkminnesinstitutet. Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund*, 9, 137–140.

TEMATISKA BIDRAG

- Mattisson, Anki (2006): Genusperspektiv på SAOB:s källor. I: *LexicoNordica* 13, 55–68.
- Milles, Karin (2008): *Jämställt språk. En handbok i att skriva och tala jämställt*. Skrifter utarbetade av Språkrådet. Falun: Norstedts Akademiska Förlag.
- Müller, Sigrid & Claudia Fuchs (1993): *Handbuch zur nichtsexistischen Sprachverwendung in öffentlichen Texten. Die Frau in der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Fischer.
- Nikula, Kristina (1997): Språkprov i könsperspektiv. I: D. Wilcke (red.): *Fackspråk och översättningsteori, Vakki-symposium XVII*. Publikationer av Forskargruppen för översättningsteori och fackspråk vid Vasa universitet, Nr 22. Vasa: Vakki, 194–207.
- Pilke, Nina (2008): Ordboksanvändning hos blivande språkexperter och hos professionella översättare. I: *LexicoNordica* 15, 135–153.
- Pilke, Nina (2009): Hon arbetar som extrabitråde – han blev chef för avdelningen. Kvinnlig och manlig yrkesbild i ljuset av exempelmeningar i en tvåspråkig cd-romordbok. I: M. Enell-Nilsson & N. Nissilä (red.): *Vakki-symposium XXIX, Språk och makt*. Publikationer av Forskargruppen för översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet vid Vasa universitet, Nr 36. Vasa: Vakki, 332–342.
- Pilke, Nina (2010): Morrande män och skrikande kvinnor – om könsbundna beteckningar i en tvåspråkig cd-romordbok. I: C. Falk, A. Nord & R. Palm (red.): *Svenskans beskrivning 30*. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet, 291–302.
- Pilke, Nina & Jaana Puskala (2010): Vad heter *förvärv* på finska? Användningen av hjälpmedel när blivande språkexperter översätter. I: H. Lönnroth & K. Nikula (red.): *Nordiska studier i lexikografi 10*. Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi, Skrift nr 11. Tammerfors: Tammerfors universitet & Språkrådet i Norge, 342–445.

- Puskala, Jaana (2003): *Fackkommunikativ kompetens, i synnerhet textuell. Finsk- och svenskspråkiga ekonomie studerande informerar på svenska om ett företagsförvärv*. Acta Wasaensia nr 116. Vasabok: Vasa universitet.
- Puskala, Jaana (2011): Att översätta ett pressmeddelande till finska. I: S. Niemi & P. Söderholm (red.): *Svenskan i Finland 12*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, 215–223.
- Soukka, Anu (2010): *Pronomina han och hon i exempelmeningar i två ordböcker*. Opublicerad avhandling pro gradu i svenska språket. Vasabok.
- Språkbanken (2012). *Press-korpusar*. <<http://spraakbanken.gu.se/swe/resurser/press>> (mars 2012).
- Språkriktighetsboken* (2005). Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Nina Pilke
professor
Vasa universitet
PB 700
FI-65101 Vasa
nina.pilke@uwasa.fi

Jaana Puskala
universitetslektor
Vasa universitet
PB 700
FI-65101 Vasa
japu@uwasa.fi

